

**ODAMIYLIK SABOQLARI: QUR'ON, HADIS VA XALQ OG'ZAKI
IJODIDAGI AXLOQIY-MA'NAVIY IBRATLAR**

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
(tarix va mamlakatlar yo'nalishi) 2-kurs talabalari*

Hamzayev Gulumboy Panjievich
gulumboyhamzayev@gmail.com

Boboxonov O'ral Ismoil
Boboxonavoral1@gmail.com

Maqolasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada insoniylik fazilatlari, odamiylikning mohiyati va uning jamiyatdagi o'rni keng tahlil etiladi. Qur'oni karim oyatlari, hadislar, tarixiy rivoyatlar hamda xalq og'zaki ijodidagi maqollar va hikmatli so'zlar orqali odamiylik saboqlari yoritilgan. Ayniqsa, o'qituvchining tarbiyaviy roliga urg'u berilgan holda, yosh avlod qalbiga insoniylik fazilatlarini singdirishdagi o'rni ko'rsatib beriladi. Maqolada milliy va dini qadriyatlar uyg'unligida shakllangan axloqiy mezonlar orqali komil inson tarbiyasi muhim omil sifatida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Odamiylik, axloq, Qur'on, hadis, rivoyat, hikmat, o'qituvchi, tarbiya, xalq maqollari, halollik, sabr, mehr, komil inson.

Odamiylik — bu insonning eng oliy fazilati, yurakdan kelib chiqadigan mehr, halollik va boshqalarga nisbatan hurmat bilan qarashdir. Hayotimiz davomida har birimiz odamiylik saboqlarini turli vaziyatlarda olamiz — bu ota-onamizning tarbiyasi, ustozlarning o'rgatgan darslari, hayot yo'lida duch kelgan insonlarning ibratli xatti-harakatlari bo'lishi mumkin.

Mashhur mutafakkir Alisher Navoiy "Odamiy ersang, demagil odami..." deya bejiz aytmagan. Bu so'zlar har bir inson uchun hayotiy mezon bo'lishi kerak. Odamiylik — faqat tashqi ko'rinish bilan emas, balki ichki dunyo, qalb pokligi, boshqalarga mehr ko'rsatish bilan o'lchanadi. Bugungi kunda jamiyatda mehr, muruvvat, sabr-toqat kabi fazilatlarni asrash va avlodlarga o'rgatish juda muhim. Odamiylik saboqlari farzandlarga bolalikdan berilishi kerak — bu ularning kelajakda shaxs sifatida to'g'ri shakllanishiga asos bo'ladi. Yaxshi inson bo'lish — bu har doim to'g'ri yo'ldan yurish, boshqalarga yordam berish, kimgadir foyda keltirishdir. Odamiylikni unutmagan inson hech qachon o'zligidan voz kechmaydi va doimo nurli yo'lda yuradi. Odamiylik saboqlari hayotimizda eng kerakli saboqlardan biridir. Uni har kuni, har bir harakatimizda, so'zimizda va niyatimizda aks ettira bilsak, jamiyatimiz yanada go'zal va barkamol bo'ladi. Odamiylik — bu insonni hayvondan, zolimdan, beparvordan ajratib turuvchi eng muqaddas sifatdir. Alloh taolo insonni "eng

go‘zal suvratda” (Qur‘on, *At-Tin* surasi, 4-oyat) yaratgan bo‘lsa-da, uni chinakam inson qiluvchi narsa — bu uning axloqi va qalbi tozaligidir. Zero, Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) aytganlar:

“Men go‘zal axloqni mukammal qilish uchun yuborildim.” (Hadis)

Bugungi kunda o‘quvchilarga ilm berish bilan birga, odamiylik saboqlarini o‘rgatish — har bir o‘qituvchining muqaddas burchidir. Ilm bilan tarbiyaning baravarligi haqida Qur‘onda shunday deyiladi:

“Alloh sizlardan imon keltirganlarni va ilm berilganlarni darajalarda yuksaltirur.” (*Mujodala* surasi, 11-oyat) Odamiylik — bu atrofdagilarga mehrli bo‘lish, sofdil va vijdonli yashash, yolg‘ondan yiroq turishdir. Bunday go‘zal fazilatlar bolaga avvalo oila va maktabda singdiriladi. O‘qituvchi — nafaqat bilim beruvchi, balki insoniylik namunasi. Yurtimizda qadimdan axloq, odob, halollik, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi tushunchalar yuksak qadrlangan. Bu borada mashhur hikmatli so‘zlar mavjud:

“Odamiylik kiyim bilan emas, qalb bilan bo‘ladi.” “Odamiy kishi bo‘lgin, odobni ravo ko‘rgin.” “Mehr ko‘rsatsang — ko‘ngil olasan, ko‘ngil olsang — do‘st topasan.” Qur‘onda ham odamlar o‘rtasidagi yaxshi muomalaga, haqlik, sabr, kechirimlilik va saxovatga da‘vat qilinadi. Masalan: “Yaxshilik bilan yomonlik barobar bo‘lmaydi. Yomonlikni eng go‘zal yo‘l bilan daf qil...” (*Fussilat* surasi, 34-oyat) “(Ey Muhammad), agar qo‘pol va qattiqqo‘l bo‘lganingda, ular atrofingdan tarqab ketar edi.” (*Oli Imron* surasi, 159-oyat)

Xulosa o‘rnida: Har bir o‘qituvchi yosh avlodga nafaqat ilm, balki odamiylik saboqlarini berishda ham namunadir. Axloqiy tarbiya orqali biz mustahkam jamiyat, pok qalbli avlod va Allohga yaqin insonlarni voyaga yetkazamiz. Har bir so‘zimizda, har bir darsimizda, har bir nigohimizda odamiylik bo‘lsin — shunda elda fayz, jamiyatda baraka, yurakda esa Allohning nuri porlaydi.

Odamiylik — bu har bir insonning asl mohiyatini belgilovchi fazilatdir. Boylik, ilm, mansab — bularning barchasi vaqtincha bo‘lishi mumkin, ammo odamiylik — bu qallda, ruhda va yurak tubida bo‘lgan doimiy boylikdir. Odamiylik saboqlari — insoniyat tarixining eng muhim darslaridir. Ular Qur‘onda, hadisda, rivoyatlarda, otabobolarimizdan qolgan pand-nasihatlarida mujassam.

1. Odamiylik — imonning ko‘zgusidir Alloh taolo Qur‘oni karimda marhamat qiladi: "Ey mo‘minlar! Yaxshilik va taqvo yo‘lida yordamlashinglar..." (*Moida* surasi, 2-oyat) Bu oyat har bir insonni nafaqat yaxshi bo‘lishga, balki boshqalarga ham yaxshilik qilishga chorlaydi. Yaxshilik — odamiylikning eng yorqin ko‘rinishidir. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) shunday deganlar:

"Sizlarning eng yaxshilaringiz — axloqi chiroyli bo‘lganlaringizdir." (Imom Buxoriy rivoyati) Demak, insonning chinakam kamoloti uning bilimida emas, balki axloqi, vijdoni va odamiyligidir.

Hayotiy rivoyatlar orqali odamiylik saboqlari 1-rivoyat: Muhammad (s.a.v) va keksa ayol Bir keksa ayol Makka ko'chalarida og'ir yukini ko'tarib ketar edi. Orqasidan bir yigit kelib, yukini ko'tarib berishga yordam berdi. Ayol uni duo qildi, so'ng unga: Ey bolam, shu shaharda bir Muhammad degan kishi paydo bo'libdi, odamlarni yangicha yo'lga chaqiryapti. Unga ergashma, — dedi.

Yigit jilmayib: — Ayajon, men o'sha Muhammadman, — dedi. Bu rivoyat Rasululloh (s.a.v)ning kamol axloq, sabr, odamiylik, g'azabsizlik kabi fazilatlarini ochib beradi. Haqiqiy inson — u yolg'izlikda ham, g'azabda ham go'zal axloq egasi bo'lgan kishidir.

2-rivoyat: Umar ibn Xattob va bozor egasi Hazrati Umar (r.a) bozorga kirib, bir kishi narxni oshirib, yolg'on gapirayotganini ko'rdi. U kishini chaqirib dedi: — Ey kishi, Allohdan qo'rq! Odamlarga halollik bilan munosabatda bo'l! Chunki bu dunyo vaqtinchalikdir, oxirat esa abadiy! Bu rivoyatda odamiylikning savdoda ham, so'zda ham halollik bilan bog'liqligi ta'kidlanadi.

O'qituvchi — odamiylik saboqlarining targ'ibotchisi Bugungi kunda o'qituvchi faqat dars o'qituvchi emas, balki jamiyat tarbiyachisi, yosh avlodning qalbiga odamiylik urug'ini qadovchi buyuk shaxsdir. U har bir darsda axloq, sabr, insof, adolat, halollik kabi tushunchalarni o'rgatadi. O'quvchiga kitobni o'rgatishdan oldin, yurakni ochish kerak. Yurakka faqat mehr, samimiyat, insoniylik orqali yo'l topiladi.

Odamiylik saboqlari — bu faqat dars emas, bu hayot maktabi. Har bir inson har kuni bu saboqdan o'tadi: sabr bilan, mehr bilan, kechirim bilan, halollik bilan. Bu saboqlar bizga Qur'ondan, hadisdan, tarixdan va xalqimiz donishmandligidan berilgan. Har bir o'qituvchi — avvalo o'zini tarbiyalaydi, keyin boshqalarga ibrat bo'ladi. Har bir inson — avvalo ichki dunyosini tuzadi, so'ng dunyoni o'zgartiradi.

“Odamiylik qil, toki odamiy deb yurtsinlar, ism emas — fazilat tarixda qoladi.”

Tavrot (Tora)dagi odamiylik saboqlari: Yahudiylarning muqaddas kitobi bo'lgan Tavrotda ham insoniylik, rahm-shafqat, halollik, mehr-oqibat haqida juda ko'p buyruqlar mavjud. Misol uchun “Yolg'on guvohlik berma!” (Chiqish, 20:16) — Bu buyruq haqiqatni aytish, insofsizlikdan yiroq bo'lishga da'vat.

“Qo'shnini o'zing kabi sev!” (Levit, 19:18) — Bu g'oya keyinchalik boshqa dinlarda ham aks etgan. Odamiylikning asosiy mezonidir.

Hikmatli ibora: “Sen qanday bo'lishini istasang, boshqalar ham senga shunday munosabatda bo'lishini xohlaysan.” — Bu “oltin qoida” deb ataladi.

Injildagi (Bibliya) odamiylik saboqlari: Injilda Iso Masih (alayhissalom)ning ibratli so'zlari va amallari orqali insoniylik, kechirimlilik, mehr-shafqat targ'ib qilinadi.

“Dushmanlaringizni sevib, sizni la'natlayotganlarga duo qiling!” (Matto, 5:44) — Bu eng oliy odamiylik sabog'idir. “Kechiring, toki siz ham kechirilasiz.” (Luqo, 6:37) — Kechirimlilik, insonni yuksaltiruvchi fazilat sifatida ko'rsatilgan.

Hikmatli ibora: “Odamga qanday o'lchov bilan o'lchasang, senga ham shunday o'lchanadi.” — bu adolatli muomala va vijdoniy yondashuvga da'vat.

Avestodagi odamiylik saboqlari: Avesto — zardushtiylik diniy kitobi bo‘lib, axloqiy tozalik va ruhiy poklikka alohida e‘tibor beradi. Unda odamiylikning uch asosiy tamoyili bor: Avestoning asosiy Shiori: “Yaxshi o‘yla, yaxshi so‘zla, yaxshi ish qil.” — Bu tamoyil butun insoniyatga xos bo‘lgan komillikka da’vatdir. Yana hikmatli fikr: “Yolg‘on so‘zlagan — ruhini chalg‘itadi, o‘g‘rilik qilgan — jamiyatni yemiradi, zolim bo‘lgan — oxiratdan umid uzadi.” Avesto odamiylikni har bir insonning kundalik hayotida qo‘llashi kerak bo‘lgan asosiy mezon sifatida qaraydi.

Sharq allomalari va mutafakkirlaridan iqtiboslar ham keltirilgan odamiylik saboqlari borasida. Masalan:

Imom al-Buxoriy: “Halol rizq topish har bir musulmonning burchidir.” — *Bu odamiylikning moliyaviy tozalik bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.*

Abu Nasr Forobiy: “Eng oliy baxt — bu aql va axloq uyg‘unligida yashashdir.” — *Insonni komillikka yetkazuvchi yo‘l bu ilm va axloqni birlashtirishdan boshlanadi.*

Imom G‘azzoliy: “Odamlar bilan chiroyli muomala qil, ular sendan emas, axloqingdan mamnun bo‘lsin.” — *Bu hikmat insoniy muomalani eng go‘zal tarzda ifodalaydi.*

Alisher Navoiy: “Odamiy ersang, demagil odami, onikim yo‘q xalq g‘amidin g‘ami.” *Bu satr odamiylikni boshqalarning g‘amini ichiga olgan qalb bilan bog‘laydi.* “Mehrning yo‘qsa, insoniylik da’vosin qilma.” — *Mehr-shafqatsiz odamiylik bo‘lmazligi aniq aytilgan.*

Sokrat (Qadimgi Yunon faylasufi): “O‘zini bilgan odam — dunyoni anglaydi.” — *Odamiylikning ildizi o‘zini anglashda.*

Konfutsiy (Xitoy donishmandi): “O‘zing istamagan narsani boshqaga ravo ko‘rma.” — *Bu ibora eng qadimiy “oltin qoida”lardan biri.*

Immanuel Kant (Nemis faylasufi): “Insonni hech qachon vosita sifatida ko‘rma, har doim maqsad sifatida qaragin.” — *Bu insoniyatga chuqur hurmat ifodasi.*

Lev Tolstoy (Rus yozuvchisi): “Inson odam bo‘lishi uchun avvalo yuragi bilan yashashi kerak.” — *Odamiylik nafaqat aql, balki qalb bilan bog‘liqdir.*

Mahatma Gandi: “Agar sen dunyoni o‘zgartirmoqchi bo‘lsang, avvalo o‘zingdan boshlagin.” — *Odamiylik va o‘zgarish avvalo shaxsdan boshlanadi.*

Xulosa:

Har bir ilohiy kitob — odamni komil qiluvchi, unga rahm, sabr, insof va halollikni o‘rgatuvchi manba. Turli din va madaniyatlarda odamiylikka bo‘lgan yondashuv o‘xshash: boshqalarga yomonlik qilma, o‘zingni pok tut, mehrli bo‘l!

Bu manbalarni maqolangizda keltirsangiz, diniy va tarixiy asosga tayanib, xalqaro va madaniy uyg‘unlikda odamiylik haqida chuqur mulohaza yuritgansiz deb hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda odamiylik — bu insonning eng oliy fazilati, yurakdan kelib chiqadigan mehr, halollik va boshqalarga nisbatan hurmat bilan qarashdir. Hayotimiz davomida har birimiz odamiylik saboqlarini turli vaziyatlarda olamiz — bu ota-

onamizning tarbiyasi, ustozlarning o'rgatgan darslari, hayot yo'lida duch kelgan insonlarning ibratli xatti-harakatlari bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **Qur'oni Karim.** (O'zbekcha tarjima – Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf), – Toshkent: Hilol-nashr, 2017.
2. **Hadislar jamlanmasi.** Imom al-Buxoriy, “Al-Jome' as-Sahih” (Tarjima va sharhi), – Toshkent: Movarounnahr, 2015.
3. G'azzoliy, Abu Homid. *Kimyo as-Saodat* (Saodat kimyosi). – Toshkent: Adolat, 2006.
4. Forobiy, Abu Nasr. *Fozil shahar ahli.* – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2003.
5. Alisher Navoiy. *Xamsa, Nasoyim ul-muhabbat, Mahbub ul-qulub.* – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1991.
6. Avesto. O'zbek tilidagi tarjima va izohlar. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2001.
7. Tavrot va Injil (Bibliya). O'zbek tiliga tarjima. – Toshkent: Yangi hayot, 2014.
8. Konfutsiy. *Axloqiy hikmatlar.* – Toshkent: Kamalak, 1999.
9. Tolstoy, L. N. *Inson va axloq haqida.* – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
10. Kant, I. *Amaliy aql tanqidi* (tarjima). – Toshkent: Universitet, 2005.
11. Gandi, M. *Mening hayotim — haqiqat sari tajriba.* – Toshkent: Sharq, 2010.
12. Qodirov, I. *Axloq asoslari.* – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
13. G'aniyeva, N. *Falsafa va etika asoslari.* – Toshkent: Fan, 2020.